ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΙΣ ΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Εἶναι γνωστὴ ἡ διὰ τὴν ἱστορίαν οὐ μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων δικαίων καὶ δὴ κατὰ τὰς ἀρχαιοτέρας περιόδους αὐτῶν μεγίστη σημασία τῶν μὴ καθαρῶς νομικῶν πηγῶν, τ.ἐ. τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων ἐν εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ, περιλαμβανούσῃ οὐ μόνον τὰ ἔργα τοῦ ἐντέχνου λόγου ἀλλὰ πᾶσαν ἐν γένει τὴν συγγραφικὴν παραγωγήν. Ἡ χρησιμότης τῶν πηγῶν τούτων δὲν περιορίζεται ὅμως εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθὸν ἀλλ' ὑπὸ ὡρισμένας προϋποθέσεις ἐκτείνεται μέχρι σχεδὸν τῶν ἡμερῶν μας. Τοῦτο συμβαίνει ἰδίως ὁσάκις αἱ παρεχόμεναι ἐπ' εὐκαιρίᾳ πληροφορίαι ὑπὸ συγγραφέως, γνώστου ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τοῦ δημώδους δικαίου[1], συμβάλλουν εἰς τὴν πληρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν γνῶσιν αὐτοῦ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται εἰς πολλὰ τῶν ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τρέχοντος αἰῶνος ἑλληνικῶν λογοτεχνικῶν δημιουργημάτων, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς τὰ διηγήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη (1851 - 1911), ἅτινα, ἔχοντα ὡς τόπον δράσεως συνήθως τὴν Σκίαθον, ἔνθα ὁ συγγραφεὺς ἐγεννήθη καὶ διῆλθε τὰ παιδικὰ καὶ ἐφηβικά του ἔτη, ἢ τὰς Ἀθήνας, ἔνθα ἔζησε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του, καὶ ἀπεικονίζοντα γεγονότα καὶ ἤθη σύγχρονα ἢ ὀλίγον παλαιότερα, παρέχουν ἐκτὸς τοῦ πασιγνώστου ἀπὸ λογοτεχνικῆς ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπίνης ἐπόψεως θελγήτρου τῶν ἐναργεστάτην εἰκόνα τοῦ ἀτομικοῦ, οἰκογενειακοῦ, ἐπαγγελματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῶν χωρικῶν, ἁλιέων, ναυτικῶν, ἐργατῶν, μικροεπαγγελματιῶν, κατωτέρων καὶ συνταξιούχων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων καὶ κληρικῶν, ἔνθα, ὡς εὐνόητον, αἱ νομικαὶ πληροφορίαι δὲν σπανίζουν.

Σκοπὸς τῆς παρούσης ἐργασίας εἶναι ἡ συγκέντρωσις τούτων, καθ' ὃ μέτρον ἀναφέρονται εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον καὶ ἡ σύγκρισις αὐτῶν πρὸς τὸ ἐπισήμως ἰσχῦον νομοθετικὸν καθεστώς, ἵνα διαπιστωθῇ ἡ τυχὸν ἀπὸ

---

[1] Διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ δημώδους δικαίου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ καθ' ὅλου ἑλληνικοῦ δικαίου καὶ τὴν ἀντίθεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐπίσημον ἰδίᾳ κατὰ τὴν βυζαντινὴν καὶ μεταβυζαντινὴν περίοδον βλ. ἰδίως Α. Χριστοφιλοπούλου, Σχέσεις γονέων καὶ τέκνων κατὰ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον, Ἀθῆναι 1946, Εἰσαγωγὴ σ. 5 ἑπ., Ν. Πανταζοπούλου, Ἀπὸ τῆς «λογίας» παραδόσεως εἰς τὸν Ἀστικὸν Κώδικα, Ἀθῆναι 1947 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

τούτου ἀπόκλισις τοῦ εἰς τὰ διηγήματα τοῦ σκιαθίου συγγραφέως ἀντανακλωμένου δημώδους δικαίου. Κατὰ ταῦτα ἀπεκλείσθησαν αἱ εἰς τὸ δημόσιον ἐν γένει δίκαιον, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ δικονομικοῦ, ἀναφερόμεναι πληροφορίαι, ὡς αἱ περὶ τρόπου ἐνεργείας βουλευτικῶν (*Οἱ χαλασοχώρηδες*) καὶ δημοτικῶν ἐκλογῶν (*Τὰ δύο τέρατα*), συνθέσεως τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου (*Θέρος - Ἔρως*), τῆς νομαρχιακῆς ἐποπτείας ἐπὶ τοῦ δημοτικοῦ προϋπολογισμοῦ (*Τὸ πνίξιμο τοῦ παιδιοῦ*), τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς δικαιοδοσίας τῶν τακτικῶν δικαστηρίων ἀπὸ τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως (*Ἡ ξομπλιάστρα*), τοῦ τρόπου ἐπιδόσεως τῆς ἀγωγῆς (*Ἡ χτυπημένη*), τὸ κατὰ τὸ ἄρθρ. 941 Πολιτικῆς Δικονομίας προνόμιον τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ εἰσκομισθέντων (*Τὰ Χριστούγεννα τοῦ τεμπέλη*), τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας (*Ὁ γάμος τοῦ Καραχμέτη*).

Ἀλλ' ἡ συλλογὴ τῶν παρὰ τῷ Παπαδιαμάντη νομικῶν πληροφοριῶν, ἐκτὸς τοῦ πλουτισμοῦ καθ' ἑαυτὸν τῶν ἐπὶ τοῦ δημώδους δικαίου γνώσεών μας, χρησιμεύει καὶ ἀντιστρόφως διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀξιοπιστίας ὡς πρὸς ταύτας τοῦ σκιαθίου διηγηματογράφου. Δεδομένου ὅτι ὡς ἐκ τῆς χρονικῆς πρὸς ἡμᾶς προσεγγίσεως, γνωρίζομεν εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὅπωσοῦν καλῶς καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ δὴ ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν νομοθετικῶν κειμένων τοὺς κατὰ τὰ ἐν τῷ διηγήματι ἑκάστοτε ἐκτιθέμενα πραγματικὰ περιστατικὰ ἐφαρμοστέους ἀντιστοίχως κανόνας δικαίου, εἴμεθα συχνάκις εἰς θέσιν τοῦτο μὲν νὰ διαπιστώσωμεν τὴν συμφωνίαν τῶν νομικῶν ἀντιλήψεων καὶ πληροφοριῶν τοῦ Παπαδιαμάντη πρὸς τὸ κατὰ θεωρίαν ἐφαρμοστέον δίκαιον, τοῦτο δὲ νὰ ἀναγάγωμεν τὴν τυχὸν ἀπὸ τούτου ἀπόκλισιν εἴτε εἰς ἀντανακλωμένην ἐνταῦθα διάφορον ἐθιμικὴν ρύθμισιν τῆς σχέσεως εἴτε εἰς ἁπλῆν νομικὴν ἄγνοιαν ἢ πλάνην τοῦ συγγραφέως. Τὸ συμπέρασμα, εἰς ὃ θὰ καταλήξωμεν, δὲν στερεῖται γενικωτέρας μεθοδολογικῆς σημασίας, καθ' ὅσον εἶναι σχετικῶς σπάνιαι αἱ εἰς νομικὰς πληροφορίας ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς πλούσιαι λογοτεχνικαὶ πηγαί, ὡς τὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, ὧν τὴν ἀξιοπιστίαν δυνάμεθα μετά τινος ἀσφαλείας νὰ ἐλέγξωμεν. Τὰ ἐκ τοῦ ἐλέγχου τούτου διδάγματα δὲν θὰ εἶναι ἴσως ἄχρηστα, προκειμένης τῆς δυσχεροῦς ἐν τῇ μεθοδολογίᾳ τῆς καθ' ὅλου ἱστορίας τοῦ δικαίου κρίσεως περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν φιλολογικῶν ἐν γένει πηγῶν. Ἐκ τῶν ξένων λογοτεχνικῶν ἔργων πλουσιώτατα εἰς νομικὰς πληροφορίας εἶναι ἰδίως, ὡς γνωστόν, τὰ ἔργα τοῦ Balzac. Αἱ νομικαὶ σπουδαὶ τοῦ συγγραφέως καὶ πρὸ πάντων τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὰς περιουσιακὰς τῶν ἡρώων του — κατ' ἀντανάκλασιν ἑαυτοῦ — σχέσεις καὶ τὴν κατὰ δίκαιον ρύθμισίν των ἐξηγοῦν τὸν ἐν ἑκάστῳ σχεδὸν διηγήματι ἢ μυθιστορήματι ἐκ τῶν ἑκατὸν ὡς ἔγγιστα ἔργων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ «Ἀνθρωπίνη κωμωδία» τοῦ γίγαντος τούτου τῆς εὐρωπαϊκῆς πεζογραφίας, παρατηρούμενον πλοῦτον νομικῶν πληροφοριῶν καὶ κρίσεων. Αὗται ὅμως,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

ἀναφερόμεναι εἰς δίκαιον πρὸ ὀλίγου μόλις κωδικοποιηθὲν καὶ ἄλλως καλῶς γνωστόν, ὡς τὸ γαλλικὸν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὑπολείπονται κατά τε τὴν μεθοδολογικὴν καὶ ἱστορικὴν σημασίαν τῶν τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἐκ τῶν εἰς τὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη νομικῶν πληροφοριῶν καὶ κρίσεων ἀρκεταὶ — κατὰ τὴν σειρὰν ἀναγραφῆς τῶν ὁποίων ἀκολουθεῖται κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ σύστημα κατατάξεως τῆς ὕλης ἐν τῷ Ἀστικῷ Κώδικι — ἀποδίδουν, ὡς γίνεται εὐθὺς ἀμέσως φανερόν, ἀρκούντως πιστῶς τὸ ἐν ἰσχύϊ (τότε) νομικὸν καθεστώς. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἱκανότητα τῶν μοναχῶν τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἰδιορρύθμων μονῶν ὅπως ἔχουν ἰδίαν περιουσίαν (*Οἱ λίρες τοῦ Ζάχου*), εἰς ἀρραβῶνα ἐπὶ μισθώσεως ἔργου (*Βαρδιάνος στὰ σπόρκα*), εἰς σύστασιν ἐνεχύρου (*Ὁ πολιτισμὸς εἰς τὸ χωρίον*)[1], εἰς τὴν πρὸς γάμον ἡλικίαν (*Ἡ χολεριασμένη*), εἰς τὸ ἐκ προϋπάρξαντος τρίτου γάμου γεννώμενον γαμικὸν κώλυμα (*Ὁ Πεντάρφανος*)[2], εἰς τὴν σύστασιν τοῦ γάμου δι' ἱερολογίας καὶ δὴ κατόπιν ἐπισκοπικῆς ἀδείας (*Ἡ χήρα παπαδιά*), εἰς τὴν τύχην τῆς προικὸς λυομένου τοῦ γάμου θανάτῳ τῆς γυναικὸς (*Τ' μπούφ' τοὺ π'λί, Ἡ ἀποσώστρα, Φῶτα - Ὁλόφωτα*), εἰς υἱοθεσίαν (*Δημαρχίνα νύφη*).

Ἡ μνηστεία φέρεται περαιτέρω καταρτιζομένη λήγοντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μεταξὺ τοῦ πατρὸς τοῦ μνηστοῦ καὶ τοῦ θείου, ὡς ἐπιτρόπου τῆς μνηστῆς. Ἐκ τῆς ὅλης διηγήσεως φαίνεται σαφῶς ὅτι ἀπαιτεῖται καὶ ἡ συναίνεσις τῶν μνηστευομένων ἢ τουλάχιστον τοῦ μνηστοῦ συμφώνως πρὸς τὸ βυζαντινορρωμαϊκὸν δίκαιον (*Τὰ μαῦρα κούτσουρα*).

Ἡ ἄποψις τοῦ συγγραφέως, καθ' ἣν γάμος μεταξὺ συγγενῶν ἐξ αἵματος εἰς ἕβδομον βαθμὸν δὲν εἶναι νόμιμος ἢ τουλάχιστον δὲν πρέπει νὰ παρέχηται ἡ πρὸς τέλεσιν τούτου ἐκκλησιαστικὴ ἄδεια, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ἰσχῦον τότε δίκαιον, ὡς εἶχε διαμορφωθῆ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Α' (νεαρὰ 69) ἐπικυρωθείσης πράξεως τῆς πατριαρχικῆς συνόδου Κωνσταντινουπόλεως ἔτ. 1166 καὶ τῆς ὁμοίας ἔτ. 1611 ἐπὶ πατριάρχου Νεοφύτου Β'[3] καὶ πρὸ τῆς διὰ τοῦ ν.δ. τῆς 31/31 Δεκεμβρίου 1923 Καταστα-

---

[1] Δεδομένου ὅτι πρόκειται περὶ ἐνεχύρου διὰ ποσὸν εἴκοσι δραχμῶν, ἡ σύστασίς του δὲν εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἰσχῦον δίκαιον καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν εἶχε συνταχθῆ ἔγγραφον δημόσιον ἢ ἰδιωτικὸν βεβαίας χρονολογίας. Τοιοῦτο ἀπῄτει ὁ νόμος (β.δ. τῆς 1/6 Δεκεμβρίου 1836 Περὶ ἐνεχύρων ἄρθρ. 2) μόνον διὰ τὸ «ἕνεκα ποσότητος ἀνωτέρας τῶν πεντήκοντα δραχμῶν δοθὲν ἐνέχυρον».

[2] Τὰ γεγονότα, ὡς ἐνταῦθα ἐκτίθενται, δὲν συνιστοῦν τὰς προϋποθέσεις τοιούτου κωλύματος, καίτοι ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ἀμφιβάλλων πως περὶ τῆς νομιμότητος τοῦ τελεσθέντος γάμου.

[3] Παρὰ Γ. Ράλλῃ - Μ. Ποτλῇ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τ. Ε', Ἀθήνησι 1855 σ. 156 ἑπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

τικὸς νόμος τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἄρθρ. 67 περιορισμοῦ τοῦ κωλύματος τῆς ἓξ αἵματος συγγενείας (*Ὁ ἀνάκατος*)[1]. Ἀνάλογος ἐκδοχή, θεωροῦσα κεκωλυμένον τὸν γάμον μεταξὺ συγγενῶν ἓξ ἀγχιστείας ἕκτου βαθμοῦ (μετὰ τῆς δευτέρας ἐξαδέλφης τῆς ἀποβιωσάσης συζύγου), ἀνταποκρίνεται ἐπίσης πρὸς τὸ βυζαντινορρωμαϊκὸν κανονικὸν καὶ αὐτοκρατορικὸν δίκαιον καὶ δὴ τὴν νεαρὰν 78 τοῦ Μανουὴλ Α΄ πρὸ τῆς διὰ τοῦ ἄρθρ. 67 τοῦ αὐτοῦ ν.δ. καταργήσεως τοῦ κωλύματος (*Ὁ ἀνάκατος*)[2]. Ὁ διηγηματογράφος ἐπάγεται περαιτέρω. «Ἡ νέα οἰκονομία, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει διὰ τοπικῆς συνόδου περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Σαμουὴλ ὁ Χαντζερῆς, συνεχώρει τὸν γάμον εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον. Αἱ παλαιαὶ διατάξεις τὸν ἀπηγόρευον». Νοεῖται προφανῶς ἡ ἐπὶ Σαμουὴλ Α΄ τοῦ Χαντζερῆ ἀπόφασις τῆς πατριαρχικῆς συνόδου[3], ἡ χαρακτηρίζουσα ὡς ἐπιτετραμμένον τὸν γάμον δύο ἀδελφῶν μετὰ δύο πρώτων ἐξαδέλφων, συγγενῶν τ.ἐ. ἓξ ἀγχιστείας εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν (ἕκτον), εἰς ὃν καὶ οἱ ἥρωες τοῦ διηγήματος. Ἀνακριβὴς ἐν μέρει εἶναι μόνον ἡ χρονολογικὴ τοποθέτησις τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ Α΄, ὅστις κατεῖχε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰ ἔτη 1763-1768 καὶ 1773-1774 καὶ οὐχὶ «περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος», ὡς λέγει ὁ Παπαδιαμάντης. Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι ἤδη ἐν ἔτει 1611 ἡ περὶ ἧς ὀλίγον ἀνωτέρω ἀπόφασις τῆς πατριαρχικῆς συνόδου ἐπὶ Νεοφύτου Β΄ εἶχεν ἐπιτρέψει τὸν γάμον εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου ἄδεια χορηγεῖται πολλάκις ὑπὸ τοῦ πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένου ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου πρεσβυτέρου («ἐπισκοπικοῦ ἐπιτρόπου»), κατόπιν «ἐγγυητικοῦ» τῶν ἐφημερίων τῶν μελλονύμφων περὶ ἀνυπαρξίας γαμικοῦ κωλύματος (*Ὁ ἀνάκατος, Τὰ ρόδιν' ἀκρογιάλια*).

Ἡ ἐν τῷ διηγήματι τέλος *Τὸ ζωντανὸ κιβοῦρι μου* φράσις «ἡ Μάρω εἶχε συμφωνήσει μὲ μίαν πολὺ ἀγαπημένην φίλην της... ὅποια ἀπὸ τὰς δύο ἐπιζήσῃ νὰ κληρονομῇ τὴν ἄλλην» δὲν φαίνεται ἐκ τῶν συμφραζομένων νὰ νοῇ τὴν κατὰ τὸ τότε, ὡς καὶ τὸ νῦν, ἰσχῦον ἀστικὸν δίκαιον ἀπαγορευομένην καὶ συνεπῶς νομικῶς ἀνίσχυρον κληρονομικὴν σύμβασιν, οἵα δὲν φαίνεται καταρτισθεῖσα ὑπὸ τῶν δύο φίλων, ἀλλὰ μόνον ἀμοιβαίαν ἠθικὴν ὑποχρέωσιν, μὴ περιβληθεῖσαν νομικὸν τύπον, ὅπως ἑκατέρα ἐγκαταστήσῃ τὴν ἄλλην διὰ διαθήκης ὡς κληρονόμον.

Μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον ἀξιοῦσιν ὅμως, ὡς εὐνόητον, αἱ πληροφορίαι

---

[1] Πρβλ. διὰ τὸ μέχρι τοῦ ἔτους 1923 νομοθετικὸν καθεστὼς Α. Κρασσᾶ-Χ. Πράτσικα, Σύστημα ἀστικοῦ δικαίου τ. Δ΄[5], Ἀθῆναι 1927 § 26 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

[2] Πρβλ. διὰ τὸ μέχρι τοῦ 1923 δίκαιον Α. Κρασσᾶν-Χ. Πράτσικαν ἔνθ' ἀνωτ. §§ 32-33 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

[3] Μ. Γεδεών, Κανονικαὶ διατάξεις τ. Β΄, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888 σ. 261.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

ἐκεῖναι, ἐν αἷς ἡ παρεχομένη νομικὴ εἰκὼν διαφέρει — κατὰ συμπλήρωσιν ἢ τροποποίησιν — τοῦ γραπτοῦ δικαίου. Τοιαῦται εἶναι ἰδίως αἱ ἀκόλουθοι, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς διηγήσεως περὶ τοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας γάμου τοῦ προεστοῦ Κουμπῆ μετά τινος Λελούδας, ζώσης ἔτι τῆς συζύγου του τελεσθέντος. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου δὲν ἐπιτρέπεται ἡ συναγωγὴ νομικῶν συμπερασμάτων, διότι, οὗτος, ὡς ἀφήνει ὁ συγγραφεὺς σαφῶς νὰ ἐννοηθῇ, ἔλαβε χώραν κατόπιν ἐντόνου πιέσεως, ἂν μὴ αὐτόχρημα βίας ἐπὶ τοῦ ἱερουργήσαντος ἱερέως, στηριζομένης εἰς τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὸν φόβον, ὃν ἤσκει ἐν τῇ νήσῳ ὁ Κουμπῆς, ὡς προστατευόμενος ἰσχυρῶν τουρκικῶν προσωπικοτήτων (*Ὁ γάμος τοῦ Καραχμέτη*).

1. Ἀντιθέτως πρὸς τὰς περιοριστικὰς τοῦ ἐπιτοκίου ἐπὶ τῶν ἐκ δικαιοπραξίας τόκων διατάξεις τοῦ βυζαντινορρωμαϊκοῦ δικαίου ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατήσαντα καταργητικὰ τούτων ἔθιμα[1], ὡς ἴσχυον πρὸ τῆς διὰ τοῦ ν. ΓΩΛΖ' τῆς 23/25 Ἰουλίου 1911 Περὶ συμβατικοῦ τόκου, τοκογλυφίας καὶ αἰσχροκερδείας ἐπανεισαγωγῆς ἀναλόγων περιορισμῶν, ἡ συνομολόγησις συμβατικῶν τόκων ἐμφανίζεται ἐλευθέρα καὶ κατὰ τὸ ποσοστὸν τοῦ ἐπιτοκίου οὐ μόνον ἐπὶ ναυτοδανείων (36 % *Νεκρὸς ταξιδιώτης*· πρβλ. *Τὰ βενέτικα*) ἀλλὰ καὶ κοινῶν καὶ δὴ μικροδανείων (80 % *Ὁ πολιτισμὸς εἰς τὸ χωρίον*).

2. Ἀντίθετος ἐπίσης πρὸς τὰς ἀπαγορευτικὰς τοῦ ἀνατοκισμοῦ διατάξεις τοῦ βυζαντινορρωμαϊκοῦ καὶ σύμφωνος πρὸς τὰ καταργητικὰ τούτων ἔθιμα[2] πρὸ τῆς διὰ τοῦ τοῦ ν. ΨΞΕ' τῆς 22/25 Μαΐου 1882 Περὶ τόκου ὑπερημερίας ἐπανεισαγωγῆς των εἶναι ἡ ἐν τῷ διηγήματι *Νεκρὸς ταξιδιώτης* συνομολόγησις κατὰ τὴν κατάρτισιν τῆς δανειστικῆς συμβάσεως τῆς περὶ ἀνατοκισμοῦ τῶν γεννηθησομένων τόκων συμφωνίας.

3. Μαρτυρεῖται σύμβασις κοληγιᾶς (colonia partiaria) μεταξὺ τοῦ κυρίου ζώων καὶ τοῦ ἀναλαβόντος τὴν βόσκησιν καὶ ἐν γένει ἐπιμέλειαν τούτων ποιμένος. Οἱ καρποὶ μερίζονται ἐξ ἡμισείας. Ὁ ποιμὴν δὲν εὐθύνεται διὰ τὰ τυχηρὰ (*Φτωχὸς ἅγιος*). Παρομοία σύμβασις, ἀλλὰ μὲ ἀναλογίαν δύο πρὸς ἕν, φέρεται συνομολογηθεῖσα μεταξὺ τοῦ κυρίου πλοιαρίου καὶ τοῦ χρησιμοποιοῦντος τοῦτο ἁλιέως (*Τ' μπούφ' τοὺ π'λί*).

4. Μνημονεύονται *βρεθίκια* τ.ἐ. ἀμοιβὴ παρεχομένη ὑπὸ τοῦ ἀπολέσαντος κινητὸν εἰς τὸν εὑρόντα τοῦτο. Δὲν διευκρινίζεται, ἐὰν ἡ παροχὴ εἶναι ὑποχρεωτικὴ οὔτε εἰς ποῖον ποσοστὸν τῆς ἀξίας τοῦ ἀπολωλότος ἀνέρχεται (*Τὰ βενέτικα*).

5. Διὰ τῆς φράσεως « σὰν ἐδώσανε τὶς πανδρειὲς κι' ἄλλαξαν τὰ σημά-

---

[1] Βλ. Α. Μομφερράτου, Ἐνοχικὸν δίκαιον τ. Α', Ἀθῆναι 1930 §§ 51 ἑπ., ἰδίως 54.

[2] Α. Μομφερράτου αὐτόθι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

δια » νοεῖται τὸ πανελλήνιον ἔθιμον, καθ' ὃ ἡ μνηστεία τελειοῦται δι' ἀνταλλαγῆς δακτυλίων *(Τὸ νησὶ τῆς Οὐρανίτσας)*.

6. Ὑποδηλοῦται ἡ ἄποψις, μὴ στηριζομένη βεβαίως εἰς τὸ γραπτὸν δίκαιον ἀλλ' οὐχὶ ξένη πρὸς εὐρέως διαδεδομένην λαϊκὴν καὶ ἐν μέρει ἐκκλησιαστικὴν νομικὴν ἀντίληψιν ὅτι ὑφίσταται κώλυμα γάμου μεταξὺ ἑτεροφύλων ἐχόντων κοινὸν ἀνάδοχον[1] *(Ἡ τελευταία βαπτιστική)*.

7. Ἐν τῷ διηγήματι *Ἡ χήρα παπαδιά*, ἡ δρᾶσις τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται χρονολογικῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐκτίθενται αἱ νομικαὶ δυσχέρειαι, εἰς ἃς προσέκρουσεν ὁ ἥρως τοῦ διηγήματος ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του νὰ νυμφευθῇ τὴν χήραν ἀποθανόντος πρεσβυτέρου, ὀφειλομένας εἰς ἀναπτυχθέν, εἰ καὶ οὐχὶ ἀπολύτως ἐπικρατῆσαν, ἔθιμον, ἀπαγορεῦον τὴν εἰς νέον γάμον προσέλευσιν τῆς συζύγου ἀποθανόντος κληρικοῦ. Ὡς καὶ ὁ διηγηματογράφος δέχεται, « εἶναι βέβαιον φαίνεται ὅτι ἐν τῷ Πηδαλίῳ[2] δὲν ἀναγράφεται κανών τις ἀπαγορεύων τὸν δεύτερον γάμον εἰς τὰς ἐν χηρείᾳ πρεσβυτέρας. Ἀλλ' ἡ πρόληψις καὶ ἡ παράδοσις, τὰ δύο ὁμοῦ συντιθέμενα, ἰσοδυναμοῦσι τὸ κάτω κάτω μὲ ἕνα ἀποστολικὸν ἢ συνοδικὸν κανόνα καὶ ἔπειτα ὁ λαὸς οὐδέποτε ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας τὸ Πηδάλιον διὰ νὰ ἴδῃ πόσους καὶ ποίους περιέχει κανόνας. Τινὲς τῶν ἱερέων, ὀλίγιστοι, ἀνεγίνωσκον ἐνίοτε τὸ βιβλίον τοῦτον ἐν τῷ παρελθόντι ». Καὶ πράγματι οὐδείς, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὑφίσταται ἐκκλησιαστικὸς κανὼν ἢ πολιτειακὸς νόμος, εἰσάγων τοιοῦτο γαμικὸν κώλυμα, τοῦ δ' ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὑποδηλουμένου ἐθίμου ἡ ἰσχὺς δὲν ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀναμφίβολος εἰς τρόπον, ὥστε ὁ ἥρως τοῦ διηγήματος ἐπέτυχε τελικῶς νὰ παρακάμψῃ τὰς ἐκ τούτου δυσχερείας καὶ οὕτω « κατωρθώθη μεθ' ἱεροτελεστίας ὅμως τακτικῆς νὰ πραγματοποιηθῇ ὁ γάμος τοῦ Χαδζῆ - Γιάννη μετὰ τῆς χήρας παπαδιᾶς ».

Ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἐκ τῆς ἱερωσύνης κωλύματος[3] ἀπὸ τοῦ κληρικοῦ καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, ἀποτελοῦσα τὸ περιεχόμενον τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἐθίμου, ὑπεστηρίχθη ἤδη κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Βαλσα-

---

[1] Βλ. J. Zhishman, Das Eherecht der orientalischen Kirche, Wien 1864 σ. 269 ἑπ., Α. Μομφερράτου, Ἐγχειρίδιον τοῦ ἀστικοῦ δικαίου τ. Β', Ἀθῆναι 1930 σ. 63 σημ. 3 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

[2] Νοεῖται προφανῶς ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἐκδοθεῖσα ἐν Λειψίᾳ ἐν ἔτει 1800 τῇ ἐπιμελείᾳ τῶν μοναχῶν Ἀγαπίου Λεονάρδου καὶ Νικοδήμου συλλογὴ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, ἧς ἡ καὶ ἄλλοθεν γνωστὴ εὐρυτάτη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει χρῆσις μαρτυρεῖται ἐκτὸς τοῦ παρόντος καὶ ἐκ τοῦ διηγήματος *Ὁ ἀνάκατος*.

[3] Ὡς γνωστὸν κατά τε τὸ βυζαντινορρωμαϊκὸν καὶ τὸ ἰσχῦον δίκαιον ἀπαγορεύεται ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος ἡ εἰς γάμον προσέλευσις κληρικοῦ. Βλ. Α. Χριστοφιλοπούλου, Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τεῦχ. Β', Ἀθῆναι 1954 σ. 141 ἑπ. καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

μῶνος[1] καὶ μαρτυρουμένη λήγοντος τοῦ ΙΣ΄ αἰῶνος ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ[2], ἀπησχόλησε κατὰ τὸν παρελθόντα ἔτι αἰῶνα τὴν νομολογίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου[3] καὶ ἀντανακλᾶται εἰς τὴν σκωπτικὴν ναξιακὴν παροιμίαν « Γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακό, θάψετέ τον λαϊκό »[4], ἐν ᾗ ἡ χηρεύσασα σύζυγος πρεσβυτέρου ζητεῖ, ὅπως ὁ σύζυγός της χαρακτηρισθῇ διὰ τὸν τρόπον τῆς κηδείας του ὡς λαϊκός, ἵνα μὴ ἐκ τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ ὡς κληρικοῦ ἀνακύψῃ κώλυμα διὰ τὴν εἰς νέον γάμον προσέλευσίν της. Ἡ παροιμία χρησιμοποιεῖται ἐπὶ προσώπων, ἐπιδιωκόντων τὴν εἰς ἑαυτὰ ἀναγνώρισιν δικαιωμάτων, ὧν πράγματι στεροῦνται.

8. Παρὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ περὶ χαρτοσήμου νόμου, καθ' ἣν τὰ προικοσύμφωνα συντάσσονται ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος ἐνώπιον συμβολαιογράφου[5], ἡ προὶξ ἐν τῷ διηγήματι *Τὰ ρόδιν' ἀκρογιάλια* φέρεται συνιστωμένη κατὰ τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος δι' ἰδιωτικοῦ ἐγγράφου (Πρβλ. *Ἡ φόνισσα*, *Ἡ τύχη ἀπ' τὴν Ἀμέρικα*). Ἐνταῦθα παρατίθεται τὸ κείμενον τοῦ συνταχθέντος προικοσυμφώνου, παρόμοιον πρὸς πολυάριθμα γνωστὰ τοιαῦτα ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, ἔχον οὕτω. « Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνέμματος πανδρεύω σήμερον τὴν θυγατέρα μου Κρατήρα μὲ τὸν Στάθη, γυιὸν τοῦ Πατσογιάννη, καὶ τῆς δίνω πρῶτα τὴν εὐχή μου, ἐγὼ κ' ἡ φαμίλια μου ἡ μάννα της, ἀπὸ τὰ εἴκοσι μας νύχια, καὶ τῆς δίνω δεύτερο τὸ καλύβι στὴν Κλινιά, σύμπλια (δεῖνα καὶ δεῖνα) καὶ τ' ἀμπέλι (μὲ τὰ σύνορα), ἄλλο χωράφι στὰ Καμπιά, σύμπλια (...), κι' ἄλλο κοντὰ στ' Ἀγαλλιανοῦ τὸ ρέμμα, σύμπλια (...), καὶ τὸν ἐληῶνα, στὰ Λεχούνια (μὲ τόσα δένδρα καὶ τόσα θηλιάσματα)... Καὶ τῆς δίνω ἑβδομηνταπέντε γίδια ἀπ' τὸ κοπάδι μας... καὶ τῆς δίνω ὅλα τὰ τίποτε καὶ τὰ ἐντύματα τοῦ σπιτιοῦ (ἀκριβὴς κατάλογος φορεμάτων, σινδόνων κλπ.), πέντε χαλκώματα, ἕνα ρακοκάζανο, τρία πιθάρια, δύο βαρέλια, τηγάνια... πυροστιά... σκαφίδα... πήττα... κόσκινο ».

---

[1] Παρὰ Γ. Ράλλῃ-Μ. Ποτλῇ ἔνθ' ἀνωτ. τ. Δ΄, Ἀθήνησιν 1854 σ. 193. Πρβλ. Α. Μομφερράτον ἔνθ' ἀνωτ. σ. 37 καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ.

[2] Λεοντοπόλεως Σωφρονίου, Ἀνέκδοτα γράμματα Μελετίου τοῦ Πηγᾶ ἐν Ἐκκλησ. Φάρος τ. 5 (1910) σ. 359 ἑπ., [Ἀνωνύμου], Ὁ δεύτερος γάμος τῶν κληρικῶν. Αἱ τέσσαρες ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ ἐν Ὁ νέος Ποιμὴν τ. 1 (1919) σ. 414 ἑπ.

[3] Μ. Θεοτοκᾶ, Νομολογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1897 σ. 173.

[4] Ι. Ζευγώλη, Λαογραφικὰ σημειώματα τ. Α΄, Ἀθῆναι 1950 σ. 36-37. Πρβλ. τὰς ὑπὸ τοῦ Γ. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας ἐν Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τ. 2 (1940) σ. 203 μνημονευομένας λοιπὰς συνηθείας.

[5] Νόμος τῆς 14 Αὐγούστου 1836 ἄρθρ. 42 καὶ ν. ΑΧΚΕ΄ τῆς 30 Δεκεμβρίου 1887 ἄρθρ. 48.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

9. Μαρτυρεῖται τὸ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ἔθιμον[1], καθ' ὃ μεταξὺ τῶν προικῴων δέον ἀπαραιτήτως νὰ περιλαμβάνηται καὶ οἰκία, ἐν ᾗ θὰ κατοικήσουν οἱ σύζυγοι (*Τὰ βενέτικα, Τὰ συχαρήκια, Θάνατος κόρης, Ἐπιμηθεῖς εἰς τὸν βράχον, Τρελλὴ βραδυά, Ἔρως-Ἥρως*). Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου διηγήματος προκύπτει ὅτι ἀπόκλισις ἐπιτρέπεται μόνον ὁσάκις οἱ μελλόνυμφοι δὲν πρόκειται νὰ κατοικήσουν ἐν τῇ νήσῳ.

10. Μνημονεύεται τὸ σχετικῶς προσφάτως («περὶ τὰ μέσα τοῦ [ΙΗ'] αἰῶνος») ἀναπτυχθὲν καὶ ἐν Σκιάθῳ ἔθιμον, καθ' ὃ ὁ πρὸς παροχὴν προικὸς ὑπόχρεως ὀφείλει νὰ συστήσῃ ταύτην οὐ μόνον ἐξ ἀκινήτων, ὡς μέχρι τοῦδε συνέβαινεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ μετρητῶν, τοῦ λεγομένου «τραχώματος» (*Ἡ φόνισσα*)[2].

11. Ἡ ἐν τῷ δημώδει βυζαντινῷ καὶ μεταβυζαντινῷ δικαίῳ ἐντόνως διαγραφομένη τάσις[3], ὅπως παρὰ τὴν γενικὴν καὶ ἄτεγκτον ἀπαγόρευσιν τῆς Ἰουστινιανείου καὶ μεταϊουστινιανείου αὐτοκρατορικῆς νομοθεσίας ἐπιτραπῇ μετὰ ἢ ἄνευ περιορισμῶν καὶ τῇ συναινέσει ἀμφοτέρων τῶν συζύγων ἡ διαρκοῦντος τοῦ γάμου ἐκποίησις τῶν προικῴων ἀκινήτων εὑρίσκει ἀπήχησιν εἰς τὸ διήγημα *Τὰ Φραγκλέϊκα*, ἐν ᾧ ἡ σύζυγος τῇ συγκαταθέσει προφανῶς τοῦ ἀνδρὸς διαθέτει πρὸς σύστασιν προικὸς τὰ ἴδια αὐτῆς προικῷα ἀκίνητα.

---

[1] Γ. Βλαχογιάννη, Ἕνας ἄγραφος γυναικεῖος νόμος καὶ ἡ Φόνισσα τοῦ Παπαδιαμάντη ἐν Νέᾳ Ἑστίᾳ τ. 23 (1938) σ. 9 ἑπ.

[2] Περὶ τοῦ κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ τὸν ΙΘ' ἀρχόμενον λίαν εὐρέως διαδοθέντος τούτου ἐθίμου καὶ τῶν προσπαθειῶν τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἑλληνικῶν κοινοτήτων πρὸς περιστολὴν αὐτοῦ καὶ γενικώτερον τῶν ὑπερμέτρων προικοδοσιῶν βλ. διὰ τὴν παλαιοτέραν βιβλιογραφίαν τὰς παρὰ Σπ. Λάμπρῳ, Κανονισμὸς τῶν προικῶν ἐν Λιασκοβέτζι τῆς Ἠπείρου ἐν Νέος Ἑλληνομνήμων τ. 10 (1913) σ. 193-195 παραπομπάς, εἰς ἃς προσθετέον Δ. Παναγιωτίδου, Κῶδιξ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος κατὰ προικοδοσιῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει Παροναξίας ἐν Ὀ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος τ. 27 (1895/1899) σ. 307 ἑπ., Θ. Φιλαδελφέως, Περὶ τραχώματος ἐν Ἁρμονία τ. 2 (1901) σ. 258-268· ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας βλ. Π. Βιζουκίδου, Ἠπειρωτικῶν θεσμίων ἔρευνα ἐν Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ τ. 2 (1927) ἰδίᾳ σ. 25 ἑπ., 37 ἑπ., Δ. Σάρρου, Ζαγοριακῶν θεσμίων ἔρευνα αὐτόθι ἰδίᾳ σελ. 293 ἑπ., Ε. Σαβράμη, Ζαγοριακὰ θέσμια περὶ προικὸς ἐν Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τ. 35 (1936) σ. 350-363, Κ. Φρόντζου, Ἠπειρωτικὰ ἔθιμα ἐν Ἠπειρωτικὴ Ἑστίᾳ τ. 4 (1955) σ. 221-232, 315-324, 533-539.

[3] Περὶ ἧς ἐν τῇ μελέτῃ μου: Ἡ ἐκποίησις τῶν προικῴων ἀκινήτων κατὰ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον ἐν Ἀρχείῳ ἰδιωτικοῦ δικαίου τ. 6 (1939) σ. 538 ἑπ. Πρόσθες Ι. Βισβίζη, Αἱ μεταξὺ τῶν συζύγων περιουσιακαὶ σχέσεις εἰς τὴν Χίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου τ. 1 (1948) σ. 33 ἑπ., Δ. Γκίνη, Τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ ὁ Κώντικας τοῦ νοταρίου Πούλου ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τ. 20 (1950) σ. 263.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

12. Ἡ ἐν τῷ διηγήματι *Ἡ σταχομαζώχτρα* πληροφορία, καθ' ἣν τὰ προικῷα ἀκίνητα ἐξεπλειστηριάσθησαν ἀναγκαστικῶς « πρὸς πληρωμὴν τῶν χρεῶν ἀναξίου γαμβροῦ », δὲν φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὸ ὑφιστάμενον νομικὸν καθεστώς. Διαρκοῦντος τοῦ γάμου τὰ προικῷα ἀκίνητα, καίπερ κατὰ τὸ βυζαντινορρωμαϊκὸν δίκαιον περιερχόμενα κατὰ νομικὴν ἀκρίβειαν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ προικολήπτου ἀνδρός, δὲν ὑπόκεινται εἰς ἀναγκαστικὴν ἐκτέλεσιν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν δανειστῶν του, λυθέντος δὲ τοῦ γάμου — ἐν προκειμένῳ, θανάτῳ τῆς γυναικὸς — περιῆλθον κατὰ κυριότητα εἰς τὰ ἐκ τοῦ γάμου γεννηθέντα δύο ἀνήλικα τέκνα καὶ συνεπῶς ἀποκλείεται ἐπίσης ἡ διὰ τούτων ἱκανοποίησις τῶν δανειστῶν τοῦ ἀνδρός. Ἡ ἀντίθετος μαρτυρία τοῦ διηγήματος ὀφείλεται εἰς νομικὸν σφάλμα τοῦ συγγραφέως ἢ ἀντανακλᾷ διάφορον λαϊκὴν νομικὴν ἀντίληψιν, συνεπῆ καὶ ἀντίστοιχον πρὸς τὴν περὶ ἧς ἀμέσως ἀνωτέρω (ἀριθ. 11) ὁ λόγος, τὴν ἀναγνωρίζουσαν τὸ ἑκουσίως ἀπαλλοτριωτὸν τῶν προικῴων ἀκινήτων, ὡς θεωρῶ πιθανώτερον; Ἢ μήπως πάλιν πρόκειται περὶ προικὸς διατετιμημένης πωλήσεως ἕνεκεν (dos venditionis causa aestimata, κατὰ τὴν φρασιολογίαν τῶν ρωμαϊστῶν), ὁπότε ἡ κυριότης τοῦ προικολήπτου ἦτο, ὡς γνωστόν, ἀπεριόριστος καὶ καθίστατο ὡς ἐκ τούτου δυνατὴ ἥ τε ἑκουσία ὑπὸ τούτου ἐκποίησις καὶ ὑπὲρ τῶν δανειστῶν αὐτοῦ ἀναγκαστική;

13. Ὡς « πανοπροῖκι » νοοῦνται περιουσιακὰ στοιχεῖα, συνιστώμενα ὡς προῖξ μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου καὶ εἰς ἐπαύξησιν τῆς ἀρχικῶς συσταθείσης (*Ἡ τύχη ἀπ' τὴν Ἀμέρικα, Τὰ μαῦρα κούτσουρα*). Δὲν καθίσταται φανερόν, ἐὰν ἡ παροχή του εἶναι πάντοτε προαιρετικὴ ἢ δύναται νὰ ἐξαναγκασθῇ, ὁσάκις ἡ ἀρχικῶς δοθεῖσα προῖξ ὑπῆρξε κατωτέρα τῆς ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἐπιβαλλομένης[1].

14. Ὡς « κοριτσιάτικο », μαρτυρούμενον εἰς τὰ διηγήματα *Μάνα καὶ κόρη* καὶ *Τὸ καμίνι*, νοοῦνται περιουσιακὰ στοιχεῖα, παρεχόμενα ὑπὸ τοῦ εἰς δεύτερον γάμον ἐρχομένου ἀνδρὸς πρὸς τὴν εἰς πρῶτον προσερχομένην σύζυγον. Φερόμενον ἀλλαχοῦ ὡς « ἀγριλίκι »[2] ἀποτελεῖ τὸ ἀντίστοιχον τοῦ πολὺ εὐρύτερον διαδεδομένου « παλληκαριάτικου », τ.ἐ. τῶν ὑπὸ τῆς εἰς δεύτερον γάμον ἐρχομένης γυναικὸς πρὸς τὸν εἰς πρῶτον προσερχόμενον σύζυγον παρεχομένων περιουσιακῶν στοιχείων[3].

---

[1] Περὶ τοῦ ὅρου ὑπὸ τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ἔννοιαν βλ. Ὀ. Γεωργακᾶ, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχεῖον ἰδιωτικοῦ δικαίου τ. 8 (1941) σ. 182. « Πανωπροῖκι » σημαίνει ἐπίσης τὰ εἰς ἐπαύξησιν τῆς ὑπεσχημένης προικὸς παρεχόμενα περιουσιακὰ στοιχεῖα, ὁσάκις διαπιστοῦται μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου ἔλλειψις παρθενίας τῆς γυναικός. Πρβλ. Ὀ. Γεωργακᾶν, αὐτόθι σ. 180 ἑπ.

[2] Ὀ. Γεωργακᾶ, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 182, τοῦ αὐτοῦ, Ἔρευνα τοπικῶν ἐθίμων καὶ συνηθειῶν ἐν Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τ. 13 (1938) σ. 631.

[3] Ἀντιθέτως πρὸς τὸ « κοριτσιάτικο », τὸ « παλληκαριάτικο » ἀπησχόλησε κατ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

15. Ἐνῷ κατὰ τὸ βυζαντινορρωμαϊκόν, ὡς καὶ τὸ ἰσχῦον (Ἀστικὸς Κῶδιξ ἄρθρ. 1466 καὶ 1471), δίκαιον τὸ ἐν γάμῳ γεννηθὲν τέκνον δύναται νὰ ἀποκηρυχθῇ ὑπὸ τοῦ συζύγου καὶ ἡ γέννησίς του νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποδεικνύουσα μοιχείαν τῆς γυναικός, ἐὰν ὁ τοκετὸς ἔλαβε χώραν μετὰ τὴν 300ὴν ἡμέραν, ἀφ' ἧς ἕνεκεν ἀποδημίας ἢ ἐξ ἄλλου λόγου κατέστη ἀδύνατος ἡ σαρκικὴ τῶν συζύγων συνάφεια, ὁ Παπαδιαμάντης θεωρεῖ δεδικαιολογημένην τὴν ἀπαγγελίαν διαζυγίου ἐπὶ μοιχείᾳ εἰς βάρος τῆς γυναικὸς — καὶ ἐμμέσως ἀποκήρυξιν τοῦ τέκνου — ἐκ μόνου τοῦ λόγου ὅτι τοῦτο ἐγεννήθη τὴν 273ην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀποδημίας τοῦ ἀνδρὸς (*Ἡ φωνὴ τοῦ δράκου*· πρβλ. ἀντιστρόφως *Τὸ τυφλὸ σοκάκι*). Δὲν γνωρίζω ἂν πρόκειται πράγματι περὶ διαφόρου ρυθμίσεως ἐν τῷ δημώδει δικαίῳ ἢ μᾶλλον περὶ νομικῆς πλάνης τοῦ συγγραφέως.

16. Διὰ τὰς πολυαρίθμους εἰς τὰ διηγήματα τοῦ σκιαθίου συγγραφέως μητρωνυμίας[1] ἰσχύει ἡ ἐξήγησις, ἣν ἀπεδέχθην διὰ τὸ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἁπαντῶν κοινωνικὸν καὶ νομικὸν τοῦτο φαινόμενον. «Ἀποθανόντος προώρως τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἀποδημοῦντος εἰς τὴν ξένην ἢ καὶ ἁπλῶς ἀπουσιάζοντος ἐπὶ μακρὸν ἐκ τοῦ χωρίου» — τοῦθ' ὅπερ ἦτο βεβαίως συνηθέστερον εἰς τὰς ναυτικάς, ὡς καὶ ἡ Σκίαθος, νήσους — «ἀναλαμβάνει ἡ σύζυγος τὴν ὅλην διοίκησιν τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας, ὑποκαθιστῶσα καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τὸν σύζυγον εἰς τρόπον, ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ θεωρῆται ὑπὸ τῶν μετ' αὐτῆς συναλλασσομένων τρίτων αὕτη ὡς ὁ πραγματικὸς ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας»[2].

ἐπανάληψιν μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν μας τὴν δικαστικὴν πρακτικήν. Τελευταία γνωστή μοι ἀπόφασις ἡ τοῦ Ἐφετείου Ναυπλίου 200/1936 ἐν Ἐφημερὶς τῶν ἑλλήνων νομικῶν τ. 3 (1936) σ. 996. Πρβλ. ἄλλας παραπομπὰς παρὰ Ι. Ζέπῳ, Βασιλικὰ τ. Γ', Ἐν Ἀθήναις 1910 σ. 654 ἑπ., Ι. καὶ Π. Ζέποις, Jus Græco-romanum τ. Η', Ἀθῆναι 1931 σ. 471 καὶ γνωμοδότησιν Ι. Εὐκλείδου-Κ. Ρακτιβάν-Ν. Δημητρακοπούλου ἐν Ἐφημερὶς τῆς ἑλληνικῆς καὶ γαλλικῆς νομολογίας τ. 20 (1900) σ. 275 ἑπ.

[1] Οὕτω π.χ. ὁ Γιαννιὸς τῆς Στέργιεννας (*Ὁ Χαραμάδος*), ὁ Γιάννης τῆς Μυλωνοῦς (*Τὰ Βενέτικα*), ὁ Δημήτρης τῆς Σοφούλας (*Κοκκώνα θάλασσα*), ὁ Γιωργῆς τῆς Μπούρμπαινας, τὸ Βασσὼ τσ' Χατζηγιώργαινας (*Ἔρως-Ἥρως*) κλπ. Ἐν τῷ διηγήματι *Ἄνθος τοῦ γιαλοῦ* ὁ Γιαλὴς τῆς Φαφάνας εἶναι οὐχὶ ὁ υἱὸς ἀλλ' ὁ ἔγγονος τῆς τελευταίας. Σπανιώτερον καὶ οἱ σύζυγοι προσδιορίζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν συζύγων των καὶ δὴ — εἰς τὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη — ὁσάκις αὗται ὡς ἐκ τοῦ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς ἔχουν εἰς χεῖράς των τὴν πραγματικὴν διεύθυνσιν τῆς οἰκογενείας — π.χ. ὁ Ἀργυράκης τῆς Τριανταφυλλιᾶς (*Βαρδιάνος στὰ σπόρκα*), ὁ Στέργιος τῆς Κοντούλας (*Ἡ κλεφτοπαρέα*) — ἢ — ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος — καὶ ἐπὶ ἐσωγάμβρων. Βλ. Ι. Κακριδῆ, Νεοελληνικὰ πάρεργα ἐν Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1936 σ. 347 ἑπ.

[2] Βλ. Α. Χριστοφιλοπούλου, Σχέσεις γονέων καὶ τέκνων κατὰ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον, Ἀθῆναι 1946 σ. 32 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

17. « Ψυχογιὸς » καὶ « ψυχοκόρη » δηλοῖ ἐνίοτε μὲν τὸν ὑπηρέτην, ὑπάλληλον, βοηθόν, μισθωτὸν ἐν γένει, ἀποκαλούμενον ἄλλοτε « παραγιὸν » *(Φτωχὸς ἅγιος)*, συνηθέστερον ὅμως τὸ θετὸν τέκνον *('Απόλαυσις στὴ γειτονιά, Δημαρχίνα νύφη, 'Η φόνισσα)* ἢ τὸν stricto sensu ψυχογιὸν καὶ ψυχοκόρην *(Μιὰ σελίδα τῆς ζωῆς του, 'Η ἀποσώστρα, Ἔρμη στὰ ξένα)*, τ.ἐ. « ἀνήλικον τέκνον διδόμενον ὑπὸ τῶν γονέων ἢ τῶν ἐπιτρόπων του εἰς τρίτον συνήθως συγγενῆ ἢ φίλον, ἵνα ἐργασθῇ ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα, κατὰ κανόνα ἀόριστον μὲν ἀλλὰ πάντως πολυετὲς παρ' αὐτῷ καὶ τῇ οἰκογενείᾳ του. 'Ως ἀντάλλαγμα τῶν ὑπὸ τοῦ παιδὸς παρεξομένων ὑπηρεσιῶν δὲν συνομολογεῖται ὡρισμένον χρηματικὸν ποσὸν ἀλλ' ὁ ψυχοπατέρας ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἢ διὰ γάμου ἀποκαταστάσεως καὶ ἐπὶ θηλέων προικίσεώς του. 'Η σχέσις φέρει ἐν τῷ δημώδει δικαίῳ ἐν μέρει μόνον περιουσιακόν, πολὺ δὲ μᾶλλον οἰκογενειακὸν χαρακτῆρα καὶ ὁ ψυχοπατέρας δὲν ἔχει τὴν θέσιν ἁπλοῦ ἐργοδότου ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς οἱονεὶ πατὴρ τοῦ ψυχοπαιδιοῦ, ἀσκῶν ἔν τινι μέτρῳ τὰς ἐξουσίας γονέως (κολασμός, ἔκδοσις εἰς γάμον) » [1].

18. 'Εν τῷ διηγήματι *Μεγαλείων ὀψώνια* μνημονεύεται ὁ γνωστὸς ἐν τῷ δημώδει βυζαντινῷ καὶ μεταβυζαντινῷ δικαίῳ θεσμὸς τοῦ « ἐσωγάμβρου » [2]· καὶ ἐνταῦθα ὁ ἀναδεχόμενος τὴν ἰδιότητα ταύτην σύζυγος, συνοικῶν μετὰ τῶν γονέων τῆς γυναικὸς καὶ λαμβάνων μικρὰν ἢ οὐδεμίαν προῖκα οὐδὲν δικαίωμα, ὡς ρητῶς ἐν τῷ διηγήματι λέγεται, ἀποκτᾷ ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ πενθεροῦ, ἐν ὅσῳ οὗτος εὑρίσκεται ἐν ζωῇ καὶ περιορίζεται εἰς τὴν παρὰ τοῦ τελευταίου τούτου ἀπόληψιν ὡρισμένου κατὰ μῆνα χρηματικοῦ ποσοῦ (« χίλιες δραχμὲς τὸν μῆνα » — ποσὸν ὁμολογουμένως οὐχὶ εὐκαταφρόνητον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην — « καὶ νὰ μὴν ἔχῃ δικαίωμα νὰ ξοδεύῃ λεπτὸν ἀπὸ τὸ κεφάλαιον »).

19. Μαρτυρεῖται ἡ καὶ ἄλλοθεν γνωστὴ [3] ἱερολογία ὡς τύπος συνάψεως ἀδελφοποιΐας *(Χρῆστος Μηλιώνης)*, παρὰ τὴν, οὐχὶ ἄγνωστον καὶ τῷ Παπα-

---

[1] Α. Χριστοφιλοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 86-87. Πρόσθες Γ. Βαλάσση, Τινὰ περὶ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ μετὰ τὴν 'Αλωσιν ἑλληνισμοῦ ἐν Τόμος Κωνστ. 'Αρμενοπούλου ...ἐκδιδόμενος ὑπὸ τῆς Σχολῆς νομικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952 σ. 537 ἑπ.

[2] Περὶ οὗ βλ. Α. Χριστοφιλόπουλον, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 88 ἑπ. καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

[3] Α. Χριστοφιλοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 102 ἑπ. Περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου βλ. τὰς αὐτόθι σ. 93 ἑπ. παραπομπάς, εἰς ἃς πρόσθες Μ. Γεωργοπαπαδάκου, 'Η ἀδελφοποιΐα εἰς τὴν Μάνην ἐν Λαογραφία τ. 13 (1950) σ. 28-32, Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Περὶ τῆς ἀδελφοποιΐας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ 'Ελλάδι καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐν Τόμος Κωνστ. 'Αρμενοπούλου κλπ. σ. 251 ἑπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82

διαμάντη, ἀποδοκιμασίαν τοῦ θεσμοῦ τούτου ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

20. « Ψυχομοῖρι » (κοινότερος ὁ τύπος « ψυχικὸ ») εἶναι κληροδότημα καταλειπόμενον ὑπὲρ φιλανθρωπικοῦ σκοποῦ πρὸς ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς τοῦ διαθέτου (*Ἡ φόνισσα*)[1].

Ἐν τῷ διηγήματι τέλος *Τὸ χατζόπουλο* ἐκτίθεται ἡ ὑπόθεσις, ἐφ' ἧς ἐξεδόθη κατ' Ἀπρίλιον 1798 (καὶ οὐχὶ 1799, ὡς ἐν τῷ διηγήματι) σιγίλλιον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε' καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου δημοσιευθὲν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παπαδιαμάντη[2], ὅστις ἐξ ἀναμνήσεως μόνον φαίνεται γνωρίζων τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ[3]. Ὁ συγγραφεὺς ἀποδίδει πιστῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, ἀναφερόμενον εἰς ὑποβολὴν τέκνου παρὰ στείρας συζύγου μὲ μόνην — ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω χρονολογικῆς — τὴν οὐσιαστικῶς ἀσήμαντον ἀπόκλισιν τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ὑποβαλούσης τὸ τέκνον ὡς τῆς δευτέρας συζύγου, ἐν ᾧ κατὰ τὸ σιγίλλιον πρόκειται περὶ τῆς τρίτης τοιαύτης.

ΑΝΑΣΤ. Π. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

---

[1] Περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου βλ. ἰδίᾳ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ E. F. Bruck, Totenteil und Seelgerät im griechischen Recht, München 1926 σ. 302 ἑπ., Π. Ζέπου, Συνταγμάτιον νομικὸν Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντη βοεβόδα ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας 1780 (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Δ' 2), Ἐν Ἀθήναις 1936 σ. 120, Ὀ. Γεωργακᾶ, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα κλπ. σ. 179 ἑπ., ἔνθα (σ. 177 ἑπ.) καὶ περὶ ἄλλων σημασιῶν τοῦ ὅρου « ψυχομοῖρι ».

[2] Ὑπὸ Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σκίαθος καὶ αἱ περὶ αὐτὴν νησίδες, Ἐν Ἀθήναις 1913 σ. 172 ἑπ. Εἰς τὸν ἐκδότην τοῦ ἐγγράφου δὲν φαίνεται γνωστὸν τὸ διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη.

[3] « Ἐσώζετο ἀκόμη πρὸ τριάντα ἐτῶν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ σεμνοῦ κοινοβίου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ἀγαλιανῆς... τὸ αὐτόγραφον τοῦ πατριαρχικοῦ ἀφορισμοῦ » κλπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
09/09/2026 21:25:47 EEST - 18.97.14.82